

RADNIČKO-SELJAČKI NEMIRI NA PODRUČJU KOTARA SENJ IZMEĐU DVA SVJETSKA RATA

U ovom prikazu »Bune i nemiri« redosljedom se iznose društveno-politička i ekonomska zbivanja na području kotara Senj u vremenu između dva svjetska rata.

Prikaz je nastao na temelju ranijih razgovora koje sam vodio u Senju i na terenu sa živim sudionicima navedenih događaja, ali i na temelju prikupljene građe do koje sam mogao doći.

Pored ovih informacija, koje su najčešće lapidarne, mislim da će trebati naknadno istražiti i objaviti ako ne sva, a ono bar najznačajnija revolucionarna zbivanja.

U najviše slučajeva ovim događajima prethode, odnosno uzrokuju ih, ekonomski razlozi, koji su i te kako bili bremeniti na senjskom području. Ovdje, na području Jablanca, Jurjeva, Krasna, Krivog Puta i Vratnika, sporadično i nesinhronizirano dolazi do revolta radnika i seljaka, ali i organizirane protuakcije vladajuće buržoazije i režima, koji uz pomoć beskrupoloznih trgovaca — zakupnika takav način borbe radničke klase sputava obmanama, pa ako i to ne ide, ne preza se od upotrebe sile. Takva diktatorska-eksploatorska vlast postala je u narodu omrzuta i stvarala povoljnu situaciju za djelovanje nekih režimskih ili režimu oportunističkih političkih organizacija, grupa koje se služe kriznim situacijama i nastupaju svojim programima stječući određenu afirmaciju.

Na temelju dosadašnjih istraživanja senjske novije povijesti možemo ustvrditi da KPJ poslije 1920. nije imala vidna utjecaja na radničko-seljačke mase u kotaru Senj. Od ove konstatacije izuzimam pojedince koji su svojim naprednim stavovima i životom dolazili do izražaja i stjecali simpatije u svojim sredinama.

Ovdje prvi put izlazi iz anonimnosti jedan broj malih nemira, buna, štrajkova, koje su radnici i seljaci organizirali samoinicijativno, ili pod utjecajem ORS-a, URS-a ili HRS-a. Gotovo samo informativno spomenut je teror i krvoprolića koja je provodio režim na senjskom području.

Isto tako ovim se zbivanjima prvi puta pripisuje revolucionarno značenje, jer su se pomoću njih nastojali ostvariti primarno ekonomski probici, a sekundarno nacionalna sloboda i društvene promjene.

Ovdje nisu obuhvaćene radnice i radnici tvornice duhana u Senju, jer su jedni i drugi u tom vremenu, bez neke osobite koristi, ujedinjeni najčešće u režimske sindikalne organizacije. Ti radnici, suočeni s bijedom, uporno su trpjeli šikaniranja i nemilosrdnu eksploataciju, koju je provodila uprava i rafinirana direkcija Jugoslavenskog duhanskog monopola.

1. Zeleni kadar

U arhivskoj građi 1918/19. nigdje se ne spominje da je u to vrijeme na području kotara Senj postojao »zeleni kadar«. Međutim »zeleni kadar« nalazio se i u Brinju i Otočcu, dakle u neposrednoj senjskoj okolici.¹

2. Progoni komunista i naprednih ljudi

Krajem 1918/1919. iz ruskog zarobljeništva vraća se u Senj i okolicu oko pedesetak povratnika, od kojih su neki ranije sudjelovali u Oktobarskoj revoluciji.² Oni su, dijelom po uvjerenju komunisti, povratkom u domovinu širili boljševičke ideje. Drugi su sa simpatijama gledali na taj svjetski komunistički, društveno-politički i socijalni događaj, dok su treći bili pasivni promatrači — ljudi koji nisu imali smisla i interesa za politiku.

Nakon povratka u Senj i na teren i prvi i drugi bili su nosioci novih naprednih ideja i promjena, koje su sa neskrivenim oduševljenjem javno propagirali i stjecali simpatije u radničko-seljačkim sredinama, što je osobito dolazilo do izražaja u prvim godinama novostvorene Jugoslavije — države SHS-a.

Ovi socijalisti-komunisti, svojim stavovima, radom i životom uopće, stjecali su sve više istomišljenika i simpatizera, tako da su već na kraju 1918. postali organizirana politička snaga s kojom se moralo računati. Tako se uskoro u Senju i Jurjevu osnivaju podružnice komunista,³ koje su imale svoje društvene prostorije, čitaonice i program rada, pa su na izborima za gradska zastupstva 12. III 1919. i na izborima za Ustavotvornu skupštinu 28. XI 1920. organizirano nastupali sa svojim programom i kandidatima.

Proglašenjem Obznane na kraju 1920. senjski, jurjevački i drugi komunisti na terenu kotara Senj prestaju s radom, posve se pasiviziraju. Njihova revolucionarna svijest sve više slabi, ujedno im ponestaje snage i odlučnosti da ilegalno nastave s radom. Ovo tim više jer im viša partijska tijela u Sušaku, Karlovcu i Zagrebu nisu dala nikakve podrške ni smjernice. Iz ranijih razgovora sa starim članovima SRPJ (k) u Senju saznajemo da su oni, makar i neaktivni, uvijek bili pod diskretnom paskom policije. Oni su, kao bivši komunisti, bili zapisani u mjesnoj policijskoj tzv. »crnoj knjizi«. I zato povremeno u stanove nekih bivših članova policija dolazi u premetačinu, traži zabranjeni tisak, literaturu i drugi propagandni materijal koji se rijetko dobivao.

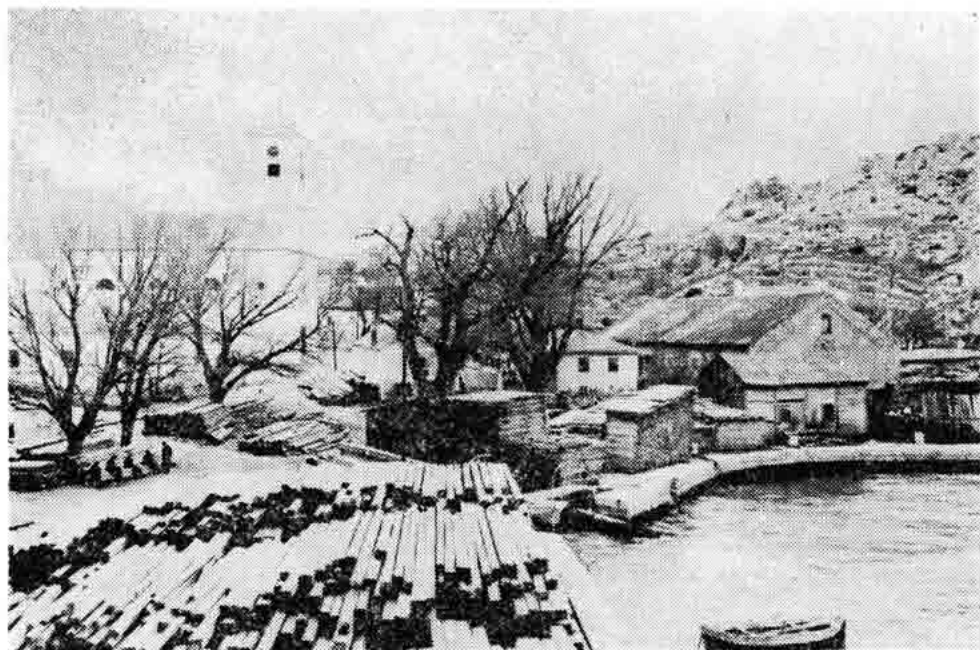
3. Nemiri u Senju 1918.

Dr Fran Binički, poslovođa mjesnog Narodnog vijeća SHS-a u Senju, javlja pretpostavljenima u Zagreb da je predsjednik Narodnog vijeća (Vladimir Olivieri) u vezi s frankovcima. On javlja: »Nemamo pouzdanih časnika. Molimo da nam se pošalje 30 Srbijanaca. Tako je došlo do sukoba

¹ Bogdan Krizman, Grada o nemirima u Hrvatskoj na kraju 1918, Historijski zbornik, 1957, god. X, br. 1—4, str. 118 dne 3. XI 1918, Križpolje, Zeleni kadar navalió na mjesto. Dne 4. XI 1918. Jučer, 3. studenog nastala pobuna sve vojske u barakama Spilnik (Otočac).

² Vladimir Čopić, Emil Čop i Drago Dundović (Aleksa Dundić), vidi A. Glavičić, Senjani i stanovnici okolice — povratnici iz ruskog zarobljeništva 1918, Senjski zbornik VII, str. 80.

³ A. Glavičić, Prilozi za osvjetljavanje revolucionarnih kretanja u Senju i okolici, Senjski zbornik VII, g. 1979, str. 76—80 (br. 3, 4, 5 i 6), te str. 275—280, br. 1, 2 i 3, te Mihael Sobolevski, Komunistička partija Jugoslavije u Senju i Jurjevu na izborima 1920. g., Senjski zbornik VII, 1979, str. 59—72.

Sl. 15 — Pogled na mjesto i luku sv. Juraj, snimak od zapada oko 1930.

između frankovaca i pristaša novog režima 24. XI 1918. g., pa su intervenirali oružnici, koji su pucali u narod, i tada su ustrijelili četiri osobe».⁴

Ova telegrafska vijest nije se mogla potvrditi u razgovoru sa starim Senjanima. Čini se da je izmišljena u interesu novog režima.

4. Pobuna narodne straže u Jablancu 1918.

I u Senju, i na terenu kotara, i u općinskim centrima Jablanac, Krivi Put i Jurjevo, bili su formirani naoružani odredi — tzv. »narodna straža»⁵ u cilju održavanja reda i sigurnosti naroda.

Uz odrede »narodne straže« postojale su i kraljevske oružničke postaje-stanice, ali s tom razlikom da čuvaju novi buržoaski poredak kraljevine SHS-a. Tako je i u Jablancu formirana »narodna straža«. Prema sjećanju Jakova Mršića-Joline, jednog od pripadnika ove straže, žandari su često u određenim prilikama provocirali pripadnike straže, u koje je nova vlast i te kako sumnjala i nastojala ih što prije razoružati i time osujetiti u eventualnoj kontrarevolucionarnoj aktivnosti.⁶ I tako se desilo da se **Ivan Vukušić**, povratnik iz ruskog zarobljeništva, poslije podne 24. XII 1918. našao na

⁴ B. Krizman, o. c., str. 128. Dr Frane Binički bio je poslovođa Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS-a u Senju, postavljen na tu dužnost 28. X 1918. g., o tome vidi Arhiv Hrvatske, fond Narodno vijeće SHS u Zagrebu, k. br. 16.

⁵ Narodna straža . . .

⁶ St. K. — Oštrić, Tito u Bjelovaru, Bjelovar 1978. str. 19.

⁷ B. Krizman, n. dj. 128. navodi: »dne 28. XI 1918. Gospić. Dne 24. studena pokušalo je nekoliko ljudi razoružati oružnike u Jablancu. Pokušaj nije uspio, kolovođa Vukušić ubijen, jedan drugi član straže ranjen. Mir uspostavljen a šestorica sukrivaca predana sudu. Inače javna sigurnost prilično povoljna.« Ovaj događaj na osnovu dokumenata u A. H. prekomentirao je Rikica Pavelić u Novom Listu od 30. V 1979. str. 17.

čelu odreda »narodne straže« i pjevao revolucionarne pjesme te uzvikivao parole: »Dolje vlast!« ili »Vlast pripada radnom narodu!«⁷

Prema izjavi narednika Tome Bogunovića, starješine oružnika, kako o tome izvještava načelnik jablanačke općine Babnik, »vojnici narodne straže namjeravali su provaliti u oružničku postaju, oružnike razoružati, zatvoriti općinsko poglavarstvo i uspostaviti red i vlast tako da narod sam vlada i upravlja«.

Na tu grupu od 30 buntovnika u jednom času opće uznemirenosti oružnici su prvi otvorili vatru. Na mjestu je ubijen Ivan Vukušić, dok su se ostali vojnici »narodne straže« razišli.

Kasnije su svi sudionici ove pobune uhapšeni i sprovedeni u kotarski zatvor Senj. Nakon sprovedene istrage, a da ne dođe do novih nemira, svi zatvorenici pušteni su kućama.

5. U Senju dvije osobe ranjene

Prema izvještaju komandanta IV žandarmerijske brigade u Zagrebu, upućenom Pokrajinskoj upravi,⁸ navodi se slijedeće:

»Prilikom održavanja političke skupštine za vlast u gradskom zastupstvu Senja, dana 26. VIII 1922. g. došlo je do prepirke između radništva

Sime Balen, Jablanac, povijesna skica, Zagreb 1979. g. str. 52—53, ukratko opisuje ovaj događaj, i *Sjećanja* (I. 1979) *Daniela Vukušića*, str. 3.: »Tek što se stišala ratna oluja i osnovana Narodna straža u Jablancu, već se formira grupa rodoljuba koji su težili socijalnom poretku. U sukobu sa žandarima pogiba *Ivan Vukušić*, povratnik iz ruskog zarobljeništva, a ostali učesnici budu uhapšeni i predani kotarskom sudu u Senju, odakle su se uz pomoć domaćih advokata uspjeli izvući iz zatvora.

Po pričanju još jednog živog pripadnika Narodne straže Jakova Mršića Jelina, pogibija Ivana Vukušića, izazvana je time, što žandarmerijski narednik Bogunović nije podnašao Narodnu stražu i u pogodnim je trenucima izazvao pripadnike straže.

Zapovjednik Narodne straže bio je: Anton (Tone) Amančić.

Pripadnici Straže bili su: Ivan Vukušić Nikolin (poginuo), povratnik iz ruskog zarobljeništva,

Stipan Vukušić, Nikolin-Roketić,

Pave Balen Mijatov, povratnik iz ruskog zarobljeništva,

Božo Butković Ivanov,

Stipan Mršić Josin,

Jakov Mršić Jolin,

Pave Mršić Jolin,

Mile Mršić Antonin,

Luka Dundović Ivanov

Nikola Segota (Bilaić)

Ivan Vukušić je pjevao revolucionarne pjesme i uzvikivao parole: — Dolje vlast! Vlast pripada radnom narodu!

Poslije pjevanja i uzvikivanja parola spremili su se predvođeni Ivanom Vukušićem da razoružaju žandare. Žandari su otvorili vatru, a tad su se ostali povlačili, ostavivši Ivana Vukušića osamljena, na koga su žandari prebacili svu vatru i on je pogođen pao na tlo.

Pogibijom Ivana Vukušića žandari su stupili u akciju i pohapsili sve sudionike napada na žandarmerijsku stanicu, povezali ih i otpremili u zatvor kotarskog suda u Senju, gdje su najdulje odležali:

Jakov Mršić Jolin,

Nikola Segota (Bilaić) i

Božo Butković, Ivanov.

Sudski je proces završio oslobođanjem svih sudionika pobune. Tako eto tragično završi pokušaj revolucionarne pobune u Jablancu 1918. godine.

Vukušić Danijel, Z. Bunari 1979.

(Opaska AG: načelnik općine Jablanac javlja 25. XI 1918, da je 24. XI 1918. u 3 sata popodne ubijen vojnik Ivan Vukušić.)

⁸ IHRPH, grupa XXI, inv. br. 500. Izvještaj komandira štaba IV žandarmerijske brigade kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca od 5. rujna 1922. o sukobu u gradu Senju, upućena Pokrajinskoj upravi za Hrvatsku i Slavoniju, odelenju za unutarnje poslove. Komandir senjske žandarmerijske stanice ove brigade sa Br. 593, od 29. kolovoza 1922. god. dostavlja:

»Predlažem sa raportom, da je u gradu Senju, među radništvom i građanstvom nastala politička prepirka od raznih političkih stranaka, jer je grad Senj, odnosno njegovo stanovništvo, na više partija pocjepano, pa bi svaka stranka htjela nekakovo povojštititi.

Skupština na 26. ov. mj. od raznih prispjelih elemenata, održana je uz bučne prizore, kojom zgodom jest neuka momčad pogranične trupe, bez da joj je itko zapovjedaio, više hitaca iz službenih pušaka ispalilo od kojih su na njihov izazov po nepoznatim građanima iz kuće dvije osobe lako ozleđene. Od strane žandarma nije nitko pucao, a niti inim kojim načinom ma kakovo nasilje rabio, što će ako potrebno čitavo građanstvo posvjedočiti moći.

Momčad granične trupe, tko ju je pozvao i na čije naređenje je nevojnički u zrak pucao nije mi poznato. Stanje javne bezbednosti u gradu Senju jest dosta napeto, ali do upotrebe oružja

Sl. 16 — Predio Štirovača u sjevernom Velebitu, snimljeno oko 1935.

i građana — pristaša različitih političkih stranaka. U jednom momentu, neuka momčad pogranične trupe ispalila je više hitaca, pa su dvije osobe lakše ranjene».

Izvjestitelj se opravdava da žandari nisu pucali, a ne zna tko je pograničnu jedinicu (iz Otočca) pozvao u Senj da »uređuje«.

6. Nasilje žandara nad radnicima u Krasnu

Krajem kolovoza 1936. radnici pilane Vidmar-Rogić u Krasnu, zbog eksploatacije i teških uvjeta života u kojima su živjeli, stupili su u štrajk, ali su se morali nakon mjesec dana vratiti na posao. U međuvremenu su žandari (iz stanice Krasno) pohapsili i zatvorili desetak najistaknutijih radnika i seljaka — organizatora štrajka i okovane ih sproveli u istražni zatvor u Otočac. Ovdje su radnici saslušavani uz batine, da bi poslije toga bili pušteni kući.⁹ Tako su nakon povratka kući oko godine 1939. od zadobivenih žandarskih batina podlegli radnici — seljaci Joso Samardžija i Jure Anić zvan Jurina.

Ove i slične mjere žandari su često sprovodili nad nedužnim narodom senjskog kraja. Žandari su posebno pratili radnike koji su bili napredniji i antirežimski raspoloženi.

ili većih uzbuna uz opreznost od strane žandarma ove stanice i redarstva doći neće, jer se po priznanju samog građanstva momčad jedne i druge struke prema građanstvu podpuno savjestno prikazala.

U slučaju ako bi došlo do kakovih ponovnih sukoba što držim da neće, izvestit ću telefonski ili brzojavno. Prikomandovane žandarme pridržati ću prema potrebi, a čim se ukaže nepotrebno odaslaću ih na njihove stanice, a o tome prvobitno izvestiti.»

7. Krvoproliće u Senju 1937.

Teror kojim se režim služio da bi narodne mase držao u pokornosti i ovisnosti doživio je svoj krvavi epilog 9. svibnja 1937, kada su u Senju od žandarskih metaka poginuli omladinci iz Like (tzv. »gospićke žrtve«).¹⁰ Naime, toga dana u Senju je HSS organizirao veliku proslavu — narodni zbor, kojemu je prisustvovalo mnogo naroda iz Senja i šire okolice. Na završetku proslave, poslije podne, posljednji su se vraćali kući omladinci iz Like. U času kada je kamion stigao do »vrha Potoka« (Ulica Vjenceslava Novaka ispred kuća broj 4 i 7), iz zasjede su iskočili žandari i na omladince po komandi otvorili ubojitu pušчанu vatru dum-dum mecima. Rezultat paljbe: sedam poginulih i pet teže ranjenih omladinaca. Ovaj gnjusni čin i obračun s političkim protivnicima najoštrije je osudila Hrvatska antifašistička omladina i KPJ.¹¹

Interesantno je navesti da su lički omladinci Nikola Bevandić i Katica Tonković (njegova zaručnica) bili na izletu i da su poginuli kao članovi KPJ. Moguće je da je to razlog što je režim proglasio nevine žrtve — poginule omladince komunistima, kako to stoji zapisano u Spomenici župe Krasno i Kuterevo¹² za godinu 1937.

Zbog istine i rasvjetljavanja događaja trebalo bi znanstveno pristupiti obradi ove krvave drame, za koju žandarmerijsko-buržoaski režim snosi punu odgovornost.

II dio

Propašću Austro-Ugarske monarhije i proglašenjem Kraljevine SHS teške ekonomske i socijalne prilike u zemlji nisu se popravile a posebno su bile teške u kotaru Senj, osobito u podgorskim selima. U to vrijeme posve je propalo domaće pomorstvo, brodovi na jedra i par. Tada je uslijed iseljavanja starijih dilalaca i bolesti loze (peronospora) propalo oko 3.000.000 čokota vinove loze i desetak tisuća maslina, badema, smokava i drugog voća.

Ništa bolje prilike¹³ nisu bile u stočarstvu i zemljoradnji, i sve je na žalost ostalo po starome. Jedinu korist za siromašno stanovništvo predstavljala je eksploatacija još uvijek šumom bogatih predjela južnih obronaka Kapele i Velebita: Senjsko Bilu, Miškovića, Vodice te Stirovača-Lubenovac.

⁹ Saopćenje, *Jose Antića* iz Krasna, dano u Gradskom muzeju u Senju 1976, *Kate Devčić-Milanovać*, iz Krasna, kćerke pok. Marka Devčića-«Jacmana», 1976, Izvodi iz Spomenice župe Krasno-Kutarevo 1936. i 1937.

¹⁰ Ivan Jelić, *Senj u razdoblju između dva svjetska rata*, *Senjski zbornik I*, 1965, str. 129.

¹¹ Prigodni letak Hrvatske antifašističke omladine, IHRPH, ZB XVIII—I—9/216, koji osuđuje krvoproliće omladinaca i nagovještava »dolazak nove krvave diktature i još bijesnijeg terora».

Istodobno *Proleter*, organ CK KPJ, god. XIII, august 1937, broj 9, u članku »*Dvije godine obmanjivanja i pljačke*«, koji je napisao R. Colaković: »... Vlada je obećala da će učiniti kraj policijskoj samovolji i teror, a ova je ugrezla u krvi boraca za slobodu. Jauk zlostavljenih političkih krivaca i dalje se prolama iza rešetaka mnogobrojnih »Glavnjača«. Ubijstva na Belvederu, i Senju, Zagrebu i Selsima — da pomenemo samo najvažnije — to su dokazi vladine politike »smirivanja političkih strasti«. Kundak, pendrek i plotni to su vladina najomiljenija sredstva »demokratizacije zemlje».

¹² Izvod iz »Spomenice« župe Krasno-Kutarevo za 1937: »Dne 8. V (1937) došlo u Senj pjevačko društvo »Trebević« iz Sarajeva. Srdacem je bio doček. Poslije je bilo narodno zborovanje. Iza kako se narod mirno razišao posljednji ostadoše učesnici iz Like, kojima su senjski žandari postavili zasjedu, te na mirne i nevine ljude ispalili 130 metaka dum-dum i otrovnih. Posljedice: 7 mrtvih i 5 teže ranjenih. Sreski načelnik bio je zloglasni Stalio, Narod u Senju i okolici bio je ogorčen nad tim gnjusnim činom... Novine proglasiše te hrvatske omladince (skoro svi ispod 20 godina) komunistima...»

Prema izjavi Augusta Vukelića (g. 1965.), tada gradskog stražara (pandura) koji se prisjeća krvavog događaja »tom prilikom bilo bi i više mrtvih omladinaca, da neki od nas nisu pucali u zrak u prazno. Zbog toga smo imali posljedice.»

¹³ S. Balen, n. dj., str. 43, što posve odgovara mojim istraživanjima ovoga dijela podgorske obale.

Zbog svih tih razloga, ali i još uvijek značajne populacije, mnogo naroda iz Podgorja i Primorja odlazi »trbuhom za kruhom« širom svijeta. Uz tešku ekonomsku krizu i uza sve nepravde i surovu eksploataciju kojoj su bili izloženi radnici i seljaci kotara Senj, kao da se (1935—1940.) počinju postupno sve više osvješćivati i isticati revolucionarnost koja se očituje u nizu manjih buna i štrajkova.

Na ovaj način radnici — seljaci dižu svoj glas protiv nepravde i izrabljivanja, zbog čega su često izloženi kažnjavanju, varanju i zakidanju ionako niskih zarada.

Takvih manjih nemira, koji imaju značaj štrajka-bune, na području kotara Senj između dva rata moglo je biti desetak i više.

Uzroci ovih nemira bili su najčešće vezani uz radnike-seljake, i to šumske radnike — kirijaše iz senjske okolice. Obalni radnici Senja, Jurjeva i Jablanca, naprotiv, nisu se tako glasno bunili. Oni su dobrim dijelom stajali po strani, i čini se, čekali rezultate borbe svojih drugova, od čijih uspjeha ili neuspjeha oni su ipak mogli imati određene koristi.¹⁴

Cinjenica je da su obalni radnici bili — silom prilika — gotovo pasivni promatrači ovih nemira, ali da su i oni strpljivo podnosili tešku eksploataciju od strane trgovaca — poduzetnika. Takvi su morali biti jer nisu imali nikakva gospodarskog temelja, odnosno nisu se bavili ni stočarstvom ni poljoprivredom, to jest oblicima privređivanja koji su naprotiv bili nazočni (možda i najvažniji) u životu šumskih radnika — kirijaša. Njihovo malo gospodarstvo, kakvo bilo da bilo, ipak je pružalo minimum egzistencije njihovim obiteljima. Ništa od ovoga nisu pak imali obalni radnici.

8. Štrajk krasanskih radnika

U Spomenici župe Krasno—Kuterevo za godinu 1936. zapisano je: »Na 29. rujna pao snijeg, što je uveliko uništilo ljetinu. Krumpir slab, žito isto, a posla narod nema. Pilana Vidmar-Rogić zatvorena mjesec dana. Radnici su štrajkali — to je prvi štrajk u Krasnu.« Međutim, bijeda se samo povećavala. Svršeno je time da su se radnici opet vratili na posao, ali pod još lošijim uvjetima. I malo dalje isti kroničar, gotovo očajan zapisuje: »Godina 1937. počela štrajkovima, kišom i snijegom. Proljeće kišovito. Narod u štrajku, osiromašio.«

Ovi štrajkovi krasanskih radnika izbijali su zbog niskih osobnih dohoda i velikih razlika te nadasve surove eksploatacije poslodavaca Vidmar — Rogić, pri radu na pilani, u šumi i na brodovima.¹⁵ U ovim štrajkovima su-

¹⁴ Sjećanje *Stjepana Vukelića Ivanovog* (rođenog 1907. u Volaricama, općina sv. Juraj, koji je 1936. bio načelnik općine sv. Juraj), dano u Gradskom muzeju 10. I 1976.

¹⁵ Početak 1935. bio je osobito težak za radnike koji su bili zaposleni kod firme paro-pile u Krasnu, Vidmar-Rogić. Težinu njihova života i nemilosrdnu eksploataciju poslodavaca ilustrira prijava koju su uputili *Savezu drvodjelskih radnika Jugoslavije — Zagreb*, koja sadrži:

1. Radno vreme traje već svojih 2 god. 11 sati dnevno.
2. Kod naplaćivanja okružne blagajne za dnevnicu od 25 dinara na dan 2 do 3 din iste nadnice ustavlja se za okružnu blagajnu što će svaki radnik da izjavi.

3. Kod iste Firme zaposleno je preko 25—30 radnika koji uopće iz higijenskih razloga nužnika nemaju nego se radnici po jednoj takozvanoj drazi sakrivaju i to pod samom državnom poštom gdje ga se može viditi sa svih strana kad obavlja nužde.

4. Isplata nije točna na vreme kako je kod Firme određeno svaki mjesec nego da traje mjesec i pol i 2 mjeseca gdje je čovjek pojede dva puta prije nego ju zaradi...

Krasno dne 28./III 1935.

Sa drugarskim pozdravom zdravo Jovo Mirić
brav. pom. i ložac kod paro-pile

Na temelju primljene tužbe Komora Kr. banske uprave — Inspekcija rada donijela je na osnovu izvještaja saslušanja specijalnog izaslanika i Zakona o zaštiti radnika, presudu kojom se novčano kažnjava firma Vidmar-Rogić. (IHRPH, Zagreb, RK-388/8950). Prema svemu uvjeti radnika samo su se privremeno popravili, o čemu svjedoče kasniji štrajkovi i posljedice koje su osjetili radnici.

Sl. 17 — Zenski podmladak »Hrvatskog sokola« u Senju. U sredini starješine: Julije Scarpa i Marijan Borus, oko 1910.

djelovali su prvenstveno Krasnari i radnici okolnih sela. Radnici Kosinjani kao da su bili malo po strani.

Prema nekim izjavama ovi nemiri mogli su biti pod utjecajem HRS-a ili URS-a ili pojedinaca, lijevo orijentiranih.

Za vrijeme ovih štrajkova češće je dolazilo do nesuglasica, pa i sukoba, među radnicima Krasna i Kosinja, koji su stajali po strani¹⁶ i nastojali kao štrajkbreheri prevoziti drvenu građu pod uvjetima koji nisu odgovarali Krasnarima.

9. Štrajk radnika Oltara — Volarica

Trgovac drvenom građom Špiro Jokić, rodom iz mjesta Zrmanja, uzeo je 1937. u zakup od šumarije Otočac eksploataciju šume u Senjskom Bilu — predjel Jelovac.¹⁷ Tu drvenu građu, koja nije bila još posječena, oko stotinjak radnika — kirijaša iz područja sela Oltara, Volarica i Rakite odbilo je prevesti do luke Jurjevo.

Radnici su tražili da im se cijena prijevoza građe po 1 m³ poveća. Ali poslodavac Jokić nije htio udovoljiti zahtjevu pa radnici odluču stupiti u štrajk. U međuvremenu neki radnici prekršili su radnički dogovor i krišom do mora prevezli za Jokića nešto drvene građe. Ovo su saznali ostali radnici, koji štrajkbrehere dočekuju na povratku kod Oltara i fizički s njima obračunaju.

Desetak dana kasnije trgovac Jokić našao se u nezavidnoj situaciji pa je morao popustiti i prihvatiti sve uvjete radnika. Poslije toga započela je sječa i prijevoz drvene građe do mora.

¹⁶ Sjećanje Jose Antića i Kate Devčić-Milanović, oboje iz Krasna. Usporedi bilj. 9.

¹⁷ Sjećanje Ive Samardžije (Milana) 1976, koj je tada kao lugar zaposlen u otočkoj šumartji.

10. Štrajk radnika Melnica — Vratnika

Negdje na kraju 1939. čini se da su zbog niskih osobnih primanja i eksploatacije štrajkali radnici s terena Vratnik—Melnice.¹⁸ Oni su se pobunili zbog niskih cijena prijevoza drva od Senjskog Bila do mora.

Neslužbeni predstavnici radnika dogovorili su se s trgovcem Tonom Rogićem za prijevoz drva do mora, ali to nije odgovaralo ostalim radnicima pa je Rogić spor riješio na brzinu i na obostrano zadovoljstvo. Iza toga prijevoz drva bez zastoja je krenuo prema moru.

11. Sukobi kirijaša Jablanca i Kosinja

Zbog visine cijene prijevoza drvene građe, u više je navrata među šumskim radnicima-kirijašima dolazilo do nesporazuma i sukoba, koji su uvijek sretno završavali. Naime, 1935. kosinjski kirijaši (seljaci koji su gospodarili bolje stajali od Podgoraca i imali bolju spregu — konje i kola), zaključili su sa trgovcima — zakupnicima drva povoljan ugovor za prijevoz drvene građe od Štirovače do luke Stinica — Jablanac.

Ali ovaj ugovor nije odgovarao radnicima-kirijašima, koji su odlučili Kosinjane spriječiti u kiriji. Do sukoba zavađenih radnika Podgorja i Like došlo je kod mjesta Konačište poviše J. Alana. Ovaj okršaj nije bio strašan, pa su se zavađene strane (radnici) između sebe dogovorile da kiriju drvetom od Lubenovca — Štirovače do Alana dovoze Kosinjani, a dalje preuzimaju i voze do mora Jablančani.¹⁹

12. Nemiri kirijaša u Štirovači

Nekako prije početka II svjetskog rata Ivan Balen, trgovac iz Jablanca, kupio je kamion kojim je namjeravao prevoziti drvenu građu od Štirovače do mora. Ali, ovakav konkurentski način prijevoza drvene građe nije odgovarao šumskim radnicima, jer su osjetili da će doći do smanjenja ionako niskih nadnica. Zbog toga se radnici dogovore i odluču otvoreno suprostaviti kamionskom prijevozu. Na pogodnom mjestu zakrče cestu trupcima, a nađošli kamion s drvenom građom rastovare.²⁰

Zbog ove naoko male bune u Štirovaču dolaze žandari iz Jablanca. Ispituju, traže kolovođe pobune, ali bez uspjeha, jer je u ovom slučaju došla do izražaja radnička solidarnost, pa se žandari neobavljena posla vrate u Jablanac. Uskoro iza toga Balenov kamion povučen je iz prometa, a kirija kolima nastavljena je od Štirovače do mora na zadovoljstvo radnika.

¹⁸ Isto, Sjećanje Ive Samardžije.

¹⁹ Sjećanje *Jakova Stokića* rodom iz Stokić-Poda, općina Jablanac, dano 1976, te *Danijela Vukušića* — Sjećanja I, 1979, str. 5... »Kirijaši su sa svakim novim zastupnikom pilane u Štirovači zaključivali ugovor o načinu rada i cijeni prevoza robe na more (u Stinicu), ali pošto se tim poslom baviše i žitelji Like (Pazarišta, Kosinja i drugih mjesta) ponekad je dolazilo do sporova i štrajka. Uzroci su bili u nesporazumu ličkih i podgorskih kirijaša. Ličani su bili imućniji. Posjedovali su veća i bolja zemljišta te lakše osiguravali prehranu a imali su i jaču sprežnu stoku, stoga su pri pogodbu prihvaćali i nižu cijenu za rad, na što Podgorci grubo reaguju, jer im je to bio jedini izvor privređivanja, uz obradu malo škrte zemlje i stočarstvo. U ovim okršajima su gubile obe strane«... »

²⁰ Sjećanje Ivana Starčevića rodom iz Starčević-Poda, Luke Vukušića iz Stinice, te Anđela Balena rodom iz Jablanca, 1976.

Sl. 18. — Grad Senj i luka, snimak od sjevera, 27. II 1906.

13. Štrajk radnika pilane Alan — Vodice

Zbog teških uvjeta života i niskih primanja na kraju 1940. šumski radnici Alana — Krivog Puta, zaposleni na pilani Vodice (vlasnici Marković-Marjanović) odlučili su stupiti u štrajk.²¹

Nekako u to vrijeme iz Zagreba se vraća u Alan Milan Vukelić-Mikulica koji je u Zagrebu kao radnik učlanjen u URS-ov sindikat. Nakon dolaska u Alan »Mikulica« se zapošljava na pilani, okuplja radnike, agitira među njima i bori se za njihova prava. Uskoro radnici, videći bespravlje i eksploataciju kojoj su bili izloženi, odluču stupiti u štrajk. Na čelo štrajkaša stao je »Mikulica«, koji je od ranije imao iskustva u takvim slučajevima i među radnicima uživao povjerenje.

Budući da su nakon nekog vremena vlasnici pilane Marković-Ratković udovoljili zahtjevima radnika, štrajk je okončan.

14. Obalni radnici Senja i Jurjeva

Pod imenom obalni-lučki radnici misli se na grupu radnika koji su zaposleni na utovaru i istovaru brodova, kola i kamiona zatečenih u luci ili pak tu robu unose ili iznose iz lučkih skladišta lociranih uz operativnu obalu.

²¹ Sjećanje Mirka Vukelića (Milana), rodom iz Alana, Marije Pavelić-Stojević, rodom iz Zabukovca, dano 1976. Prigodna riječ nad grobom Milana Vukelića-Mikulice, K. Put 1975.

Obalni radnici Senja, Jurjeva, Jablanca i nekih drugih manjih podgor-
skih mjesta, predstavljali su najsiromašnije žiteljstvo ovih naselja, koje je,
kada nije bilo posla u luci (ali rjeđe i to nerado), prihvatilo i obavljalo
druge fizičke poslove. Uz ostalo, uglavnom noću, jedan dio obalnih radnika
bavio se ribolovom kao dopunskim privređivanjem. Obitelji obalnih radnika
bile su uglavnom mnogobrojne i živjele su u zabačenim dijelovima grada,
u starim kućama, gdje nije bilo minimuma higijenskih uvjeta za stanova-
nje. Ovi radnici nisu redovito obavljali određene poslove i nisu bili zapo-
sleni duže vremena na jednom mjestu. Oni su, često ovisno o poslu, mije-
njali poslodavce, brodove, skladišta. Radnika je bilo na pretek a posla zbog
velike ekonomske krize i stagnacije luke — sve manje.

Većina tih radnika bila je sretna da dobije bilo kakav posao, pa je stoga
prihvaćala gotovo sve uvjete koje im je nudio poduzetnik — trgovac. Obalni
radnici, kako nisu imali drugih mogućnosti zarade ili boljih uvjeta za život,
morali su prihvaćati teške uvjete rada i misliti na svoje obitelji. Zato su
stojički podnosili sve nepravde i surovu eksploataciju. Nasuprot obalnim
radnicima, šumski radnici — kirijaši uglavnom su ljudi sa sela, koji se bave
i zemljoradnjom i stočarstvom, čime osiguravaju minimum svoje egzisten-
cije.

Jedni i drugi, radnici i seljaci, do 1935. kao da nisu nigdje sindikalno
organizirani. Od tada oni se organiziraju, pa se i njihovi životni uvjeti barem
postupno popravljaju. Iz izvještaja kotarskog i gradskog poglavarstva župa-
niji u Ogulin — banovini u Zagreb, ističe se »pokorni položaj i politička pa-
sivnost, većeg dijela radnika senjskog kotara.« Ovo nije točno, jer su radnici
— seljaci prividno bili mirni i prema tome za režim i diktaturu naoko bez-
opasni.²²

Neorganiziranost obalnih radnika i eksploatacija kojoj su bili izloženi,
zorno su opisani u »Organiziranom radniku« broj 49 od 2. XII 1926, u
članku s izleta »ursovaca« na Sušak, a odnosi se na radnike iz Sv. Jurja:
»Veliki broj radnika koji je u socijal-patriotske organizacije ušao po savjetu
policije, a da je to tako navodim same radnike, koji su u podružnici ORS-a
u Sv. Jurju kod Senja i koji su baš po savjetima policije ušli u organizaciju
ORS-a. Naime, prije godinu dana (1925. g.) lučki radnici Sv. Jurja obratili
su se općinskom načelniku da traže njegovu zaštitu od izrabljivanja i šika-
niranja poslodavca. On im je odgovorio, da im on nikakve zaštite ne može
dati, nego da će upitati velikog župana, gdje je najbolje da se oni organizi-
raju i tako zaštite od šikaniranja. Iza nekog vremena načelnik obavještava
radnike da se oni trebaju organizirati samo u Opći radnički savez i nudi
im se za posredovanje sa ORSJ-e. Jasno je da u ovakvim organizacijama,
koje preporučuje policija, nema mjesta svijesnim radnicima. Mi smo uvje-

²² Izvještaj Gradskog poglavarstva za Senj od 4. IV 1929. upućen velikom županu primorsko-
krajliške oblasti u Karlovcu, pod brojem II — »O političkim događajima nema se što javiti već
to da o političkim prilikama danas ovdje malo tko vodi računa. Ekonomske prilike u kojima se
grad nalazi su veoma kritične, pak je svaki zabrinut za sutrašnju koru hleba. Čuje se tu i tamo
nezadovoljstvo med onim faktorima, koji bi mogli gradu Senju pomoći. Istina, ovo je nezadovoljstvo
prekriveno i potiskivano, jer se još uvijek zaradi samo za prehranu, ali perspektiva je rdava, pak
posljedice mogu biti još gore.«

(IHRPH, Zagreb, grupa XXI 1929. inv. broj 1409. str. 1.)

Izvještaj Gradskog poglavarstva Senj od 2. XII 1929. str. 3. V., izdavam: »Grad Senj je skroz
trgovačko-zanatsko mjesto. Glavni artikal trgovine je lijes, koji se izvaža iz Like, a u Senju ukrca
na brodove i parobrode. U rimsko doba trgovina opadne zbog češćih vremenskih nepogoda. Indus-
trija je zastupana time, što postoji u gradu jedna parna pilana i paromlin, te tvornica duhana koja
prerađuje duhan i cigarete. Tvornica tijesta postoji no ne radi, zbog loših materijalnih neprilika.
Radništvo je zaposleno najviše ukrcavanjem trgovine na brodove, a radnice većinom kod tvornice
duhana. (IHRPH Zagreb, grupa XXI Inv. br. 1409.)

reni, da će ovi radnici iz Sv. Jurja za kratko vrijeme doći pameti i potražiti svoju organizaciju Nezavisne sindikate.«

U ovom dopisu koji je posve autentičan, opisano je teško stanje radnika Sv. Jurja, koji su eksploatirani i na prevaru učlanjeni u režimski sindikat (ORSJ). Vjerojatno ništa bolja situacija za radnike nije bila u Senju, Jablancu i drugdje.

Za razliku od lučkih, šumsko-građevinski radnici putovali su svijetom radi zarade i tako dolazili u doticaj s naprednim idejama pa su bolje poznavali opću svjetsku, ekonomsku i političku situaciju.

Nasuprot njima, obalni-lučki radnici ostajali su gotovo generacijama u Senju ili Jurjevu i nisu napuštali svoje rodno mjesto, u načelu, samo pri odlasku u vojsku.

Iz ovoga se može steći utisak da nisu imali političkog sluha i da se zato nisu zanosili društvenim i socijalnim promjenama u državi SHS. Naprotiv, oni su u prvim godinama poslije I svjetskog rata bili najglasniji i najodlučniji nosioci svih novih naprednih ideja i društvenih promjena, ali i na tome putu, zbog diktature, neizgrađenosti i bijede, nisu ostali dosljedni u borbi za svoja prava i društvene promjene.

Prilozi:

1. Da bi vladajući režim austrougarske i novoosnovane kraljevine SHS mogao upravljati zemljom i držati u pokornosti milijunske mase radnika i seljaka, te nad njima sprovoditi plansku eksploataciju, morao se okružiti jakim žandarmerijskim, policijskim i financijskim stražama. Kao drugdje u zemlji, tako i na području kotara Senj, bile su stacionirane relativno jake snage reda i sigurnosti. Ovo tim više jer je u blizini bila talijanska granica. Prema dokumentima i sjećanju starijih ljudi, utvrđena su režimska osiguranja i straže.

Senj: Žandarmerijska stanica i žandarmerijski vod, uprava gradske policije i financijska straža

Jurjevo: Žandarmerijska stanica i financijska straža te jedan općinski stražar

Donji Starigrad: financijska straža

Jablanac: Žandarmerijska stanica i Odeljak financijske kontrole

Prizna: Odeljak financijske kontrole

Krasno: Žandarmerijska stanica

Vratnik: Žandarmerijska stanica

2. Pilane na području kotara Senj

Na području kotara Senj, između dva svjetska rata bile su izgrađene ili su od ranije postojale pilane,²³ koje su uz tvornicu duhana bile jedina mala industrijska poduzeća, koja su zapošljavala veći broj radnika, drvosječa, skladištara, itd. Uz pilane u šumi, uz ceste ili u lukama, bila su uređena skladišta iz kojih se drvena građa otpremala kopnom ili morem.

Senj: Sjeverno od Malih vrata, uz Staru cestu, na mjestu današnjega DIP-a, nalazio se veleposjed Franje Olivieria, koji je tu uredio malu motornu pilanu i mlin, koji su radili od 1928—1954.

²³ Sjećanja Karla Mladinea, rodom iz Senja, dugogodišnjeg trgovačkog zastupnika za prijem i otpremu drvene građe pri Trgovačkoj komori u Senju, dano 1978.

Jurjevo: Sa sjeverozapadne strane mjesta, oko punte Kol, gdje je danas autogaraža Šumskog gospodarstva Senj, izgrađena je oko 1930. pilana Vukelić Josipa (Pepe), koju je oko 1935. uzeo u zakup Dobrović, a potom oko 1937. trgovac drvom Š. Jokić. Na početku rata pilana prestaje s radom.

Zrnovnica: Negdje oko 1900. u Zrnovnici, pokraj mora, bila je izgrađena pilana trgovca Šime Vidmara-»Šike«, koju je pokretala vodena snaga obližnjeg izvora rijeke Gacke. Pilana je prestala s radom oko godine 1914. Oko 1940. pilana prelazi u posjed braće Modrić. Već dotrajali strojevi prodani su tada u staro željezo.

Stinica: Prema sjećanju Vukušić Luke, negdje oko 1870, jedno bečko društvo namjeravalo je u Stinici pokraj mora izgraditi pilanu. Ali, kako se u to vrijeme u Štirovači pronašla voda i do gore je izgrađena cesta, odustalo se od namjere gradnje pilane u Stinici.

Godine 1949. razmontirana je bivša Balenova pilana na Alanu, a strojevi preneseni do Stinice, gdje je uređena nova pilana. Godine 1956. KPD kombinata »Velebit« modernizira pilanu i podiže žičaru. Sve je to godine 1968. napušteno na štetu stanovnika Stinice i Jablanca.

Jablanac: Oko 1926. trgovac Ivan Balen Nikolin na ulazu u Jablanac, na mjestu srednjovjekovnog Jablanić-grada, izgradio je manju pilanu i mlin. Nedugo iza toga pilana je prestala s radom. Strojevi su preneseni na Jablanački Alan.

Jablanački Alan: oko 1930. na Jablanačkom Alanu, u području bogatom šumom, trgovac Ivan Balen izgradio je pilanu. Pilana je radila sezonski sve do 1941.

U jesen 1944. Nijemci su pilanu spalili. Godine 1946. Balen obnavlja pilanu, koja uspješno radi. Na kraju 1946. pilana je nacionalizirana. G. 1948/49. pilana je razmontirana i prenešena u Stinicu.

Štirovača: Oko godine 1876. izgrađena je šumska cesta od jablanca do Štirovače. U to je vrijeme u Štirovači pronađena živa voda, pa je jedno bečko društvo izgradilo parnu pilanu. Od 1910. do 1921. ova državna pilana nalazi se u zakupu Šime Vidmara. Godine 1912. pilana je izgorjela, ali je ponovo izgrađena i modernizirana. Tada su nabavljeni i novi strojevi. Na početku ožujka 1943. pilanu su zapalili lički partizani, jer su se njome koristili talijanski okupatori. Kasnije pilana nije obnovljena.

Krasno: Godine 1930. jurjevački veletrgovac Šime Vidmar (mlađi) zatvorio je nerentabilnu pilanu u Zrnovnici i izgradio malo moderniju i veću u Krasnu, gdje je bilo dosta radne snage a i sirovine na dohvat. Ovu su pilanu oko 1934. preuzela braća Rogić iz Jurjeva. Za vrijeme rata pilana ne radi i nije uništena. Iza oslobođenja zemlje, 1946, pilana je otkupljena od braće Rogić i radi u sastavu Kotarskog industrijskog poduzeća Senj. Kasnije je ova pilana modernizirana, radi i danas.

Melnice: Niže ceste koja vodi za Žutu Lokvu veletrgovac drvom Grga Ratković i drugovi izgradili su oko 1928. pilanu koja je radila sve do 1935. Tada je demontirana i prenesena u šumske predjele.

Donje Vodice (Donja vodica): Pilana je radila sve do sredine kolovoza 1941. godine.

Žuta Lokva: Na samom raskršću ceste Senj—Brinje—Otočac, oko 1926. braća Vuković Rudolf i Janko izgradila su motornu pilanu koja je oko 1940. preseljena u Gornje Vodice, koju su 1941. spalili partizani, jer se njome služio talijanski okupator. Na mjestu stare pilane u Žutoj Lokvi Vuković

je 1940. montirao nove mašine. Ovu pilanu su 1943. zbog odmazde uništili Talijani.

Krivi Put: Nasuprot današnjoj osmogodišnjoj školi braća Tomljanović, Milan i Ivan (Gala), podigli su oko 1930. jednu manju motornu pilanu (i mlin), koji zbog poslovnog gubitka prestaje s radom oko 1940.

Alan Vodice: Ovdje su senjski trgovci drvetom Marković i Ratković podigli pilanu, koju su 1941. spalili partizani jer su se njome služili Talijani.

3. Skladište drvene građe

Na području kotara Senj bilo je više mjesta na kojima se čuvala razna drvena građa, koja se tu prodavala.²⁴ Evo tih skladišta drvene građe trgovaca:

Senj:

- Jure Biondića na Vrhju aleja
- Grge Ratkovića
- Jurja Tička
- Marković, trgovac iz Jezerana
- Margita i Ivan Dragović na II Škveru gdje je bilo izgrađeno i malo brodograđilište
- Milan Prpić-Mića, na II Škveru

Jurjevo:

- Sime Vidmar, skladište na obali
- Tone Rogić

Jablanac:

- Joso Vukušić (Stinica), trgovac drvenom robom
- Dane Pavelić iz Krivog Puta (Stinica) trgovac drvenom robom
- Ivan Balen Nikolin, uz pilanu na ulazu u Jablanac imao je i malo skladište drvene građe

---

²⁴ Izvještaj Gradskog poglavarstva Senj od 2. maja 1831. str. 2 (B) stoji pod obrt, trgovina i industrija »U tamošnjem izvještaju od 28. februara 1931. br. 1049/31. nema se što izmjeniti, stanje je slabo, a bojati se da ne postane očajno. Jedna koja mu druga industrija pa i malenog opsega pogla bi doprinjeti da bi se Senj izbavilo iz bijede. (IHRPH, Zagreb, grupa XXI/1931. Inv. br. 2236.)

²⁵ Sjećanje K. Mladinea, usporedi bilj. 23.